

Cap a un dret a la inclusió digital? La transició digital i la covid19 a Barcelona

Article by Guillem Ramírez Chico

November 30, 2020

Entre el 14 de març i el 18 de maig, Barcelona va viure un confinament estricte marcat per l'estat d'alarma decretat pel Govern d'Espanya. Sortir del domicili particular tan sols era permès per a l'adquisició d'aliments i medicaments, acudir a centres mèdics o, en el cas del personal de serveis essencials, anar a treballar.

Durant aquestes setmanes, i mentre no es comença a establir una certa normalitat en l'activitat econòmica al juny, el 73% de les persones que mantenen la feina teletreballen. Les famílies amb fills en edat escolar, a més, ho fan des de casa: les escoles i instituts romandran tancades del 16 de març al 14 de setembre. Durant aquest període, tota l'activitat educativa de primària, secundària i universitat es va realitzar online.

La pandèmia ha accelerat la digitalització i les tecnologies digitals han tingut un paper principal durant el confinament: han facilitat la comunicació entre persones i han sostingut part de l'activitat econòmica. Les ciutats europees han estat escenari principal d'aquesta acceleració. A Barcelona, les tecnologies digitals han estat al centre de la resposta a la crisi sanitària i socioeconòmica: des de la fabricació digital d'equipaments de protecció personal, fins al reforç de l'acció social per acompanyar poblacions especialment vulnerables al virus, passant per transicions a gran escala al teletreball i l'administració han electrònica que han assegurat la continuïtat dels serveis municipals.

Evitar que la distància física es convertís en aïllament social ha estat el principi sota el qual Barcelona i tantes altres ciutats europees han operat. Però el cert és que el confinament també ha exposat les desigualtats flagrants en l'accés i l'ús de les tecnologies digitals. Els efectes de la cada cop més coneguda 'breixa digital' és avui molt més clara que al gener: la digitalització incideix sobre l'accés a drets humans com el dret al treball, a una educació de qualitat, a la igualtat d'oportunitats, a l'accés als serveis públics, a un estàndard de vida digna, a la igualtat de gènere o a l'accessibilitat.

Ens els darrers anys hem vist com els anomenats 'drets digitals' – vinculats a la privacitat, les dades, la transparència i el retiment de comptes tecnològic – s'han anat fent lloc a l'agenda tecnològica europea. L'adopció al 2016 del Reglament General de Protecció de Dades n'és un bon exemple. Tanmateix, la dimensió material de la digitalització i el seu impacte social han estat poc presents a l'agenda política, més enllà, per exemple, de les diferències entre zones urbanes i rurals en la cobertura de fibra òptica. La pandèmia ofereix una finestra d'oportunitat per corregir aquest rumb i fer avançar una agenda social i progressista per l'era digital, sota la premissa que la transició digital no funcionarà si no funciona per a tothom.

La política digital de Barcelona: l'humanisme tecnològic i la ciutat digital centrada en les persones

En els darrers cinc anys, el govern de Barcelona s'ha centrat en promoure un model de ciutat digital basada en drets. Durant l'anterior mandat municipal (2015-2019), la política digital de Barcelona es va orientar a fer progressar la sovrania tecnològica de la ciutat. Això es va traduir, entre d'altres, en la instal·lació d'una xarxa de 15.000 sensors urbans Sentilo, que generen un gran volum de dades en temps real sobre el funcionament de la

ciutat (mobilitat, gestió de residus, qualitat de l'aire, consum energètic, etc. En l'àmbit de la democràcia digital, es va posar en marxa la plataforma digital de participació ciutadana Decidim, de programari lliure i que s'utilitza actualment a més de 100 ciutats de 20 països diferents. De fet, el programari lliure va superar el 70% del pressupost municipal destinat a desenvolupament digital. Es tractava d'assegurar que tant la ciutadania com el sector públic tenien possibilitats reals de triar serveis tecnològics i digitals ètics – tant pel que fa a la gestió de dades o la privacitat, com la participació i el control ciutadà de la tecnologia.

L'actual govern municipal, format per una coalició entre l'esquerra municipalista de Barcelona En Comú i la socialdemocràcia del Partit dels Socialistes de Catalunya, ha ampliat el focus de la política digital, tot promovent un enfocament d'humanisme tecnològic. El model de ciutat digital centrada en les persones es construirà sobre una política digital i tecnològica que garanteixi drets i llibertats fonamental (privacitat, participació, control ciutadà); que reguli des de les institucions democràtiques les tecnologies emergents (Intel·ligència artificial, 5G) per garantir-ne la utilitat social atenent a criteris ètics, i que incorpori la dimensió digital com a transversals al conjunt de drets socials (educació atenció social, accessibilitat, habitatge).

La pandèmia, el confinament i l'auge del teletreball no ha fet sinó subratllar encara més la necessitat la dimensió digital de la justícia social. Al llarg dels mesos de confinament, els efectes de la bretxa digital sobre les desigualtats educatives han estat especialment intenses. Universitats, escoles i famílies han denunciat el seu paper d'amplificadora de desigualtats pre-existents: l'accés a la tecnologia durant el confinament ha estat condicionada pels nivells d'ingressos i ha demostrat estar directament relacionada amb la quantitat d'hores d'estudi de l'alumnat durant el confinament.

Desigualtats socials, desigualtat digital

Barcelona és una ciutat desigual: segons dades de 2017, una majoria de la població (52.9%) viu en barris de renda mitjana i un 16.7% en barris de renda alta. Quasi una tercera part de la població (30.4%) viu en barris de renda baixa. La renda del barri de renda més alta, Pedralbes, al districte de les Corts, és 6.4 vegades superior a la de renda més baixa (Ciutat Meridiana, districte de Nou Barris).

Aquestes desigualtats han impactat en la incidència de la pandèmia als barris de la ciutat.

Segons estudis disponibles, els barris més afectats per la covid es concentren principalment als districtes d'Horta-Guinardó i Nou Barris, ens els quals destaquen Montbau, la Vall d'Hebron i Vallbona. Les condicions de vida i de treball poden explicar aquesta relació.

Les persones treballadores amb rendes menors han tingut grans dificultats durant la crisi per seguir mesures de prevenció com el confinament, per la presencialitat dels llocs de treball i per la major dependència de la seva activitat laboral. Al mateix temps, als barris de renda més baixa de Barcelona, hi ha també els habitatges de superfície mitjana menor del rang de 47m² a 134m² de mitjana de la ciutat. Per tant, pisos més petits, amb més ocupació, i habitatges per persones treballadores més dependent del treball presencial.

La crisi econòmica causada per la pandèmia no ha fet sinó reforçar les desigualtats socioeconòmiques entre barris. Entre gener i agost, l'atur a Barcelona ha crescut en un 2.1% (del 6.5% al 8.6%). Però el creixement no ha estat el mateix arreu: a Pedralbes, l'atur ha augmentat en un 0.6%, mentre que a Ciutat Meridiana el creixement ha estat de 3.6%; a Trinitat Vella, del 3.3%, i a Vallbona, del 3.2%.

La bretxa digital es construeix al voltant d'aquestes mateixes desigualtats urbanes: si un 96% del conjunt dels habitants de la ciutat declarava al 2016 tenir accés a internet, la xifra baixava fins a un 62% al barri amb ingressos més baixos de Barcelona, Torre Baró (districte de Nou Barris). També hi havia desigualtats en els usos d'internet:

mentre el 70% dels residents de Pedralbes comprava per internet, només el 30% ho feia a Torre Baró. Els mateixos mapes de Barcelona es repeteixen una vegada i una altra.

Al 2016, l'edat, el gènere, el nivell educatiu i la renda del barri demostraven ser clars condicionants en el grau d'accés a internet, els dispositius amb connexió digital disponibles i els usos que se'n feien. De fet, si ampliem el focus als casos de les persones ateses per entitats del tercer sector – per tant, en situació més precària que la mitjana de la ciutat –, la intersecció entre l'exclusió digital i altres formes d'exclusió social és molt més clara.

Tot just abans de la pandèmia, a l'inici del 2020, l'organització que agrupa les organitzacions socials de Barcelona i Catalunya feia públiques dades que mostraven l'impacte de la bretxa digital en les persones que atenen: el 20% no disposava d'ordinador a casa i el 18,5% no podia accedir a internet a voluntat. Aquestes xifres són encara més pronunciades a les llars uns ingressos nets per sota dels 500€ mensuals: el 42% no disposaven d'ordinador, i el 28% no podien accedir a internet a voluntat. Les condicions socioeconòmiques hi juguen un paper clar, però també ho fa el capital social. Entre persones de nacionalitat no espanyola ateses per organitzacions del tercer sector, el percentatge sense capacitat per accedir a internet a voluntat s'enfilava fins al 37%.

Bretxa digital i Covid-19

Durant la pandèmia, els efectes de la bretxa digital es van magnificar encara més. La Fundació Hàbitat 3 és un operador d'habitatge social que gestiona, entre altres, pisos cedits per petits propietaris per allotjar famílies en situació d'emergència social. Hàbitat 3 assegura el lloguer als propietaris, fa la gestió immobiliària del pis, i assegura atenció social adequada per als llogaters. Les dades d'una enquesta feta entre els seus llogaters sobre la bretxa digital durant els mesos de confinament (març-juny de 2020) mostra la magnitud de la crisi.

Les famílies llogateres declaraven que, durant el confinament, un 26% dels casos no disposaven de connexió *wifi* a casa; un 16% no tenia tampoc accés a internet a través de mòbils o tauletes digitals, i un 6% no disposaven de cap tipus de connexió a internet. D'entre els qui s'hi podien connectar, l'educació i la feina eren els usos àmpliament predominants. I tanmateix, quan el 45% de les persones enquestades només hi poden accedir a través de mòbils i el 50% de les famílies tenen 3 o 4 membres, els efectes de la bretxa digital en l'accés a una educació de qualitat o a treball digne esdevé una desigualtat palpable.

La bretxa digital es reproduïx al voltant de les desigualtats socioeconòmiques, però també del capital cultural de les persones. Els treballadors socials de la Fundació Hàbitat 3 han informat que, a més dels problemes en l'accés, el tipus de dispositiu i l'ús que se'n fa, bona part dels llogaters han tingut dificultats per fer gestions administratives per internet (el principal canal de comunicació amb l'administració durant el confinament) i els han hagut de donar suport per a dura terme activitats educatives online, cercar feina, o accedir a plataformes de videoconferència. La bretxa digital és, també, qüestió de capacitats, que determinen qui guanya i qui perd en l'era digital.

Acció local per a la inclusió digital

El 78,8% de la ciutadania de la Barcelona consideraven al juliol, tot just després del confinament, que el teletreball es consolidarà en el futur, i un 68,3% es mostraven a favor de la implementació de sistemes de teletreball a gran escala tant al sector privat com al sector públic. Si la transformació digital de la societat genera noves dependències en l'accés a drets i serveis públics, no hauria de generar noves formes de garantir aquests drets per part dels poders públics?

La resposta de l'Ajuntament de Barcelona indica progressos en aquesta direcció. Ja a finals d'abril, el Consorci d'Educació de Barcelona – amb participació de l'Ajuntament i de la Generalitat – va repartir 5.300 dispositius mòbils amb connexió internet a estudiants afectats per la bretxa digital. En paral·lel, la taula de treball per a la

reconstrucció formada per tots els partits polítics de l'Ajuntament i més de 200 organitzacions de la societat civil barcelonina, acordava incloure la reducció de les desigualtats digitals i la promoció de la inclusió digital com una de les 10 prioritats del full de ruta per a la reconstrucció de la ciutat ([Pacte per Barcelona](#)).

A l'agost, l'Ajuntament presentava el [Pla de Xoc per a la Inclusió Digital](#), que s'està implementant a la ciutat durant el darrer quadrimestre de 2020. Es tracta d'una inversió de 700.000€ en actuacions orientades a reforçar la diagnosi de la bretxa digital a la ciutat; facilitar l'accés a connexió i eines digitals, i reforçar la capacitat de persones residents en barris de renda més baixa.

Entre d'altres mesures, el Pla inclou el reforç de la xarxa d'Ateneus de Fabricació Digital per convertir-los en equipaments de barri on veïns i veïnes puguin accedir a internet i fer servir tecnologies digitals. En l'àmbit de la capacitat, l'Ajuntament aporta [capacitadors](#) en oficines municipals dels barris de renda baixa de la ciutat per ensenyar persones amb habilitats i accés digitals limitats a realitzar tràmits municipals en línia i fer servir plataformes digitals especialment utilitzades durant el confinament (videoconferències, enviament de correus electrònics...). També es treballa amb organitzacions comunitàries que ja tenien programes contra la bretxa digital en col·lectius específics (migrants, dones de renda baixa...) amb subvencions per reforçar-los.

El Pla de Xoc per a la Inclusió Digital és el primer de la seva naturalesa a Barcelona. Es tracta d'una actuació d'emergència que abasta les dimensions d'accés i de capacitat de la bretxa digital. I que té sentit, també, en el pla internacional: ciutats d'arreu d'Europa i dels Estats Units han posat en marxa accions diverses – amb nivells d'ambició i possibilitat diferents – per impulsar la connectivitat i capacitat digital en temps de covid.

En un nivell més bàsic, a Los Angeles, la web municipal [GetConnectedLA](#), agrupa en una sola pàgina tots les ofertes de operadores i institucions públiques i privades que operen a la ciutat i que ofereixen accés a internet assequible i recursos gratuïts d'alfabetització.

El govern de Milà ha anat un pas més enllà. A través del programa municipal contra la covid-19 Milano Aiuta, ha establert un [acord de col·laboració](#) amb Samsung per donar suport gratuït a persones de més de 65 amb dificultats d'ús d'internet. A més, la inclusió digital s'ha situat en el centre de [l'agenda de transformació digital](#) de la ciutat per als propers anys.

A França, s'estima que el 15% dels ciutadans de més de 15 anys no utilitzen internet, i que almenys el 38% dels usuaris no disposen de competències digitals bàsiques. Per abordar aquest darrer aspecte, els governs metropolitans de [París](#) i de [Nantes](#) han adoptat el programa "Pass Numérique" (xec digital). A Nantes, els serveis municipals lliuren a 2.000 persones xecs pel valor de 50€ que poden bescanviar per sessions de capacitat digital amb organitzacions comunitàries que treballen en aquest àmbit.

La iniciativa més ambiciosa a nivell d'objectius i recursos és el Pla Director d'Internet de la ciutat de Nova York. Al gener, el govern de la ciutat identificava que un 18% dels residents de la ciutat (més d'un milió i mig de persones) no disposen de connexió internet a casa ni al mòbil. En el cas de les persones per sota de la línia de pobresa, fins a un 46% no disposaven d'accés a internet a casa. El Pla Director es marcava ja al gener l'objectiu d'assolir la connectivitat universal a internet a la ciutat. En el context de la covid, l'Alcalde [Di Blasio va anunciar](#) al juliol una inversió de 157 milions de dòlars per accelerar la implementació del pla – dels quals 87 milions sortien del pressupost de la policia de Nova York.

El dret a la inclusió digital en un context multinivell

Contra les desigualtats digitals, les ciutats poden fer molt, però no poden fer-ho tot – especialment en un context de caiguda d'ingressos i limitacions pressupostàries a causa de la covid, que s'afegeixen a les limitacions competencials que tenen en l'àmbit digital.

Les accions i polítiques per una transició digital justa s'hauran de desplegar entre escales de govern i nivells administratius diversos – des de les ciutats fins a la Unió Europea. Si volem donar forma i contingut a un ampli dret a la inclusió digital, cal situar l'agenda digital al centre del debat polític, actualitzar legislació, experimentar polítiques digitals innovadores per donar resposta a reptes nous, i forjar àmplies col·laboracions entre els diversos actors implicats (governos, organitzacions comunitàries, operadores...) per poder donar respostes a gran escala.

Que la qüestió digital ha guanyat pes en les agendes polítiques a tots els nivells és clar. Al juny, el Secretari General de l'ONU, Antonio Guterres, presentava el seu full de ruta per a la cooperació digital, amb objectius com la inclusió digital o la connectivitat universal el 2030. A nivell nacional, el Govern d'Espanya va presentar el pla España Digital 2025, per exemple. A Europa, la Comissió Europea ha instat els governs nacionals a garantir que un mínim del 20% la inversió prevista en els seus Plans de Recuperació per accedir al Fons de Recuperació i Resiliència sigui en l'àmbit digital. També Alemanya ha situat la digitalització com a element transversal del seu programa per a la presidència semestral del Consell de la UE.

Però cal anar més enllà: un enfocament de drets és probablement l'única manera de situar la dimensió de la justícia social en l'anàlisi dels efectes de la bretxa digital, i, alhora, forçar els poders públics a prendre acció.

Des de Barcelona, l'aposta per l'arena europea com a espai de politització de la transició digital és clara: “com a ciutats europees, hem d'impulsar una visió de ciutat digital centrada en les persones que respongui als valors europeus de democràcia, drets humans i cohesió social”, afirmava la Tinenta d'Alcaldia responsable de la transició digital de Barcelona, Laia Bonet en la seva candidatura a presidir les ciutats digitals europees, agrupades dins de la xarxa Eurocities.

Ja al juny, Tinent d'Alcaldia de grans ciutats europees (Milà, Lisboa, Rotterdam, Atenes) van signar, a instàncies de Barcelona, una carta en què es cridava a abordar l'accés a internet com un dret, més que no pas només una infraestructura. Però el cert és que la implicació normativa de situar la justícia al centre de la transició digital passa pel reconeixement legal d'un dret – i, per tant, de l'obligació de l'administració pública de garantir-lo.

En aquest cas, el paper dels governs nacionals és clau. És a les seves mans actualitzar el marc legal vigent per adequar-los a les necessitats de la transició digital. Això implica reforçar el que s'ha considerat estrictament 'drets digitals', però també reconèixer que l'accés a drets socials i polítics (participació, educació, accessibilitat, atenció social, igualtat de gènere, treball, habitatge...) passa ara per disposar d'accés a internet; tenir les habilitats per fer-lo servir, i gaudir de condicions adequades per poder-lo utilitzar en igualtat de condicions.

És en aquest sentit que Barcelona ha apel·lat al Govern d'Espanya a reconèixer el dret a la inclusió digital com a dret social de nova generació, per abordar la bretxa digital i evitar que l'accés a tecnologies digitals amplifiquin desigualtats ja existents. Barcelona, de fet, ha proposat la declinació del genèric 'dret a la inclusió digital' en drets concrets, accionables – i, arribat el cas, judicialitzables. Entre d'altres, són el dret a un internet obert i lliure; dret a la formació bàsica i la capacitació professional en el coneixement i ús responsable de les noves tecnologies, o el dret a la no discriminació en l'accés a serveis públics per manca de capacitats digitals.

Part de la tasca d'incidència desenvolupada per l'Ajuntament de Barcelona està vinculada a la reivindicació del principi de subsidiarietat també en l'àmbit de la inclusió digital: la bretxa digital s'amaga darrere de grans mitjanes nacionals de connectivitat digital, i les desigualtats de renda, educatives, de gènere, estatus migratori i d'altres que hi subjauen són molt més fàcilment identificables i abordables a nivell local. Calen, però, els recursos i les competències necessàries.

Això no vol dir que les ciutats no hi puguin fer res fins que això no passi, al contrari: impulsar la inclusió digital implica desenvolupar polítiques noves per garantir subministrament a internet a nivell micro. Es tracta d'imaginar

solucions com un bo social digital per a rendes baixes, formes de finançar connexió de fibra òptica als barris on hi hagi menys cobertura, incrementar el nombre i el tipus de dispositius per família, facilitar l'intercanvi de coneixements i capacitats digitals... L'escala local, a nivell de ciutat, districte, barri o comunitat, és la més adequada per assajar polítiques innovadores per a la inclusió digital.

Els governs locals, en solucions com aquestes, hi tenen un paper principal a l'hora de detectar vulnerabilitats i necessitats i, fins a cert punt, per finançar algunes d'aquestes polítiques. Sobretot, però, tenen un paper a l'hora de facilitar un ecosistema d'inclusió, posant en relació les organitzacions comunitàries que treballen amb col·lectius afectats per la bretxa digital, amb les operadores tecnològiques privades, i generant incentius normatius i financers per a la col·laboració d'aquestes darreres en polítiques d'inclusió social.

El cert, però, és que introduir criteris de justícia social i drets humans en el debat sobre la digitalització és la condició prèvia perquè hi hagi taules on els diversos actors implicats s'asseguin a abordar la bretxa. És per això que, en el l'era post-covid, és més urgent que mai treballar pel reconeixement d'un dret a la inclusió digital haurà que situï el debat sobre les desigualtats i els drets socials al centre del model digital europeu.

La via europea a la digitalització: per una transició digital justa

Europa es troba entre el model de Silicon Valley de capitalisme de plataformes i el model xinès de desenvolupament digital al servei del control polític. En tots dos casos, la digitalització genera – de forma més o menys pretesa – guanyadors i perdedors. La via europea a la digitalització ha d'oferir una alternativa a aquesta dicotomia.

Això passa per reforçar la capacitat d'Europa per jugar la partida digital, a través del reforç de la capacitat d'innovació industrial, dels espais comuns de dades, o de la potenciació de la intel·ligència artificial, tal i com ja va anunciar la Comissió Europea. Però passa, sobretot, per oferir una transició digital justa que estigui a l'alçada dels valors europeus de democràcia, igualtat, drets humans, cohesió social i cohesió social.

Les consideracions de justícia afecten totes les cares d'una transició digital que és necessàriament polièdrica: cal que els sistemes fiscals puguin gravar adequadament l'activitat de plataformes digitals transnacionals. Que es posin límits clars, en base a drets i llibertats fonamentals, a la capacitat del sector privat de lucrar-se amb dades personals. Que impulsi modes de producció i consum sostenibles i contribueixi, així, a la transició digital.. Que es pugui regular l'impacte de les plataformes digitals en les realitats urbanes en què operen. Que les tecnologies emergents – i, en especial, la intel·ligència artificial – obeeixi a criteris ètics per no reproduir desigualtats socials existents. I també, és clar, cal que tothom pugui accedir a connexió i habilitats digitals en un moment en què aquesta determina la igualtat d'oportunitat i l'accés a drets socials com l'educació, el treball, la salut, l'accessibilitat o els serveis públics.

Aquesta darrera dimensió situa la justícia social al centre del debat sobre la digitalització: la inclusió digital és qüestió de drets humans. Aquesta és, probablement, la principal contribució de l'experiència del confinament al model digital europea. Integrar-la a les agendes polítiques progressistes serà essencial per seguir contribuint a la via europea a la digitalització, a través d'una transició digital justa.

Guillem Ramírez Chico is a political scientist with a master's in international development from the University of Amsterdam. He currently serves as a policy advisor on city diplomacy and digital policy at Barcelona City Council.

Published November 30, 2020

Article in Catalan

Translation available in English

Published in the *Green European Journal*

Downloaded from <https://www.greeneuropeanjournal.eu/cap-a-un-dret-a-la-inclusio-digital-la-transicio-digital-i-la-covid19-a-barcelona/>

The Green European Journal offers analysis on current affairs, political ecology and the struggle for an alternative Europe. In print and online, the journal works to create an inclusive, multilingual and independent media space. Sign up to the newsletter to receive our monthly Editor's Picks.